

Г.К. Тұрабай

*І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған, Қазақстан
(Хат-хабарларға арналған автор. E-mail: TGK_96@inbox.ru)*

ORCID 0000-0002-5361-540X

Бастауыш сынып білімгерлерінің мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруда ақпараттық технологияларды пайдалану

Мақаланың мақсаты — тиімді мәдениетаралық өзара әрекеттесудің болжаушысы ретінде мәдениетаралық қарым-қатынас құзыреттілігін зерттеу нәтижелерін ұсыну. Бұл әсерге қол жеткізу механизмі қазіргі уақытта жақсы түсіндірілмеген. Зерттеуге 18 бен 23 жас аралығындағы қазақстандық жоғары оқу орындарының 200-ге жуық білімгері қатысты. Педагогикалық мамандық болғандықтан көбісі, яғни 90 %-ы қыз балалар болды. Мәдениетаралық қарым-қатынас құзыреттілігінің интегративті сауалнамасы, У. Стефаннның топтар арасындағы мазасыздық шкаласы, атрибутивті сенімділік пен болжамды болжауды өлшеу, мәдениетаралық қарым-қатынастың тиімділігін өзін-өзі бағалау және басқа мәдениеттің серіктесімен өзара әрекеттесуге деген ұмтылыс деген әдістер қолданылды. Барлық шкалалар зерттеу мақсаттары үшін өзгертілді. Теориялық модельді тексеру талдау арқылы жүргізілді. Мәдениетаралық қарым-қатынаста серіктеспен өзара әрекеттесу ерекшеліктеріне және оның тиімділігін өзін-өзі бағалауға айтарлықтай әсер ететін мәдениетаралық құзыреттілік компоненттерінің интегративті моделі құрылды. Сондай-ақ, «мәдениетаралық қызығушылық» және «мәдениетаралық тұрақтылық» сияқты мәдениетаралық құзыреттілік факторларының мәдениетаралық серіктеспен қарым-қатынастың қабылданған тиімділігіне әсері және онымен өзара әрекеттесуге деген ұмтылыс топтар арасындағы мазасыздық пен мәдениетаралық қарым-қатынастың болжамдылығымен делдалдығы көрсетілген.

Кілт сөздер: мәдениетаралық қарым-қатынас құзыреттілігі, этноцентризм, мәдениетаралық коммуникация, коммуникацияның тиімділігі, топаралық мазасыздық, белгісіздік.

Kipicne

Мақалада тиімді мәдениетаралық өзара әрекеттесудің болжаушысы ретінде мәдениетаралық қарым-қатынас құзыреттілігін зерттеу нәтижелері келтірілген. Мәдениетаралық құзыреттілік дәстүрлі түрде жеке тұлғаның әртүрлі мәдениеттер өкілдерімен және әртүрлі мәдени орталарда қарым-қатынас жасау кезінде тиімді жұмыс істеу қабілеті ретінде түсініледі [1]. Алайда, мұндай әсерге қол жеткізу механизмі қазіргі уақытта жеткілікті зерттелмеген. Мұның бір себебі, оның тиімділігін түсіндіретін мәдениетаралық коммуникация теориялары мәдениетаралық құзыреттілікті дамытудың процессуалдық модельдерімен әлсіздігіне байланысты.

Мәдениетаралық қарым-қатынас құзыреттілігі — бұл көптеген тәсілдерде әр түрлі тұжырымдалған ерекше көп өлшемді құрылым. Бұл зерттеуде біз шетелдік ғылымда бар 14 эмпирикалық модельді интегративті талдау негізінде құрылған мәдениетаралық қарым-қатынас құзыреттілігінің теориялық кешенді моделіне сүйендік. Талданатын шетелдік МҚҚҚ модельдерінің егжей-тегжейлі сипаттамасы, олардың МҚҚҚ авторлық моделін талдау және негіздеу үшін таңдауының дәлелі тиісті басылымда көрсетілген [2].

Осы модельге сәйкес мәдениетаралық қарым-қатынас құзыреттілігі тоғыз негізгі құрылымды қамтитын күрделі құбылыс ретінде қарастырылады. Бұл конструкциялар К. Леунг пен оның әріптестерінің көзқарасына сәйкес [1], сипаттамалардың үш тобына біріктірілді:

Мәдениетаралық қасиеттер — бұл мәдениетаралық өзара әрекеттесудің тиімділігіне ықпал ететін немесе кедергі келтіретін жеке тұлғалық ерекшеліктер (мәдениетаралық тұрақтылық, мәдениетаралық икемділік, мәдениетаралық ашықтық);

Мәдениетаралық қатынас пен дүниетанымның ерекшеліктері — мәдениетаралық қарым-қатынасқа тікелей қатысты және мәдениетаралық өзара әрекеттесу үшін адекватты мотивацияны қамтамасыз ететін дүниетанымның ерекшеліктері (этноцентризмнің болмауы; мәдениетаралық қызығушылық);

Мәдениетаралық қарым-қатынас дағдылары немесе қабілеттері, ынтымақтасу қабілеті, жанжалдарды тиімді басқару (мәдени сезімталдық, мәдениетаралық эмпатия, мәдениетаралық өзара әрекеттесуді басқару, мәдениетаралық белгісіздікке төзімділік).

Мәдениетаралық құзыреттілікті өлшеу үшін осы тәсілге сәйкес ішкі шкалалар түріндегі теориялық тұрғыдан негізделген тоғыз құрылымның төртеуін қамтитын интегративті сауалнама әзірленді [3]. Ішкі шкалалар жақсы ішкі консистенцияға, сондай-ақ инварианттылыққа ие, әртүрлі жас топтарындағы адамдарды салыстыру тұрғысынан кейбір шектеулер бар. Сондай-ақ зерттеу әдістеменің сыртқы негізділігін көрсетті, ол мәдениетаралық интеллектпен [4], шетелдік студенттердің сәтті бейімделуімен, көпмәдениетті ортада жұмыс істейтін мұғалімдердің эмоционалды күйіп қалуының ауырлығы мен өзіндік тиімділігімен байланысты.

Өзара мәдениетаралық әрекеттестіктің тиімділігі

Қарым-қатынастың тиімділігі — бұл адамдардың өзара ортақ құндылықтарға жету дәрежесі [5]. Қарым-қатынас бір-біріміздің арасындағы түсініспеушіліктерді қаншалықты тиімді азайта алатын болсақ, соншалықты тиімді [6]. Басқа мәдениеттегі адаммен қарым-қатынасқа түсу қиынырақ және онда өзара келісімге жету қиындық туғызады. Мәдениетаралық коммуникацияда (мәдениетшілік қарым-қатынаспен салыстырғанда) индивидтер үлкен алаңдаушылық пен белгісіздікті бастан кешіреді, оң үміттердің төмендеуімен және қарым-қатынас сапасына қанағаттанудың төмендеуімен сипатталады [7]. Мәдениетаралық коммуникацияның тиімділігі әртүрлі мәдениеттегі адамдармен өзара тиімді нәтижелердің ықтималдығын барынша арттыратын түрде қарым-қатынас жасау қабілеті ретінде анықталады [8]. Мәдениетаралық тиімділік мынадай анықтамалармен үлкен дәрежеде сәйкес келеді: (А) мәдениетаралық құзыреттілік [9], тұлғаның әртүрлі мәдени орталарда тиімді жұмыс істеу қабілеті ретінде анықталған [10] және (В) мәдени интеллект, жеке тұлғаның мәдени әртүрлілік жағдайында тиімді жұмыс істеуі және өзара әрекеттесуін басқаруы [4].

Мәдениетаралық тиімділік өзара әрекеттесу контексіне айтарлықтай байланысты. Мысалы, басқа мәдениеттегі экспаттардың психологиялық жетістігін қамтамасыз ететін қарым-қатынастың тиімділігі «шығу мәдениетінде» талап етілетіннен ерекшеленеді [11]. Мәдениетаралық қарым-қатынастың тиімділігі коммуникатордың мәдениетіне байланысты. Мысалы, жапондық қарым-қатынас ерекшеліктерін зерттеу барысында анықталған тиімді мәдениетаралық коммуникация көрсеткіштері мен критерийлері АҚШ резиденттерінің іріктемесін зерттеуде алынған критерийлер мен көрсеткіштерден ерекшеленеді [12]. Сондықтан мәдениетаралық коммуникацияның тиімділігін нақты бағалау үшін оны коммуникатордың өзі қалай қабылдайтыны маңызды.

Мәдениетаралық тиімді коммуникацияның құрамдас бөлігі ретінде мәдениетаралық коммуникациядағы өзіндік тиімділік жиі қарастырылады [13; 14] немесе мәдениетаралық тиімділік. Мәдениетаралық қарым-қатынастағы өзіндік тиімділік жалпы өзіндік тиімділік шеңберінен шығады, ол адамның қажетті тапсырмаларды орындау қабілетіне деген сенімі ретінде айқындалады және мәдениетаралық қарым-қатынаспен тікелей байланысты контекске тәуелді өзіндік тиімділік болып табылады. Петерсон және басқалардың [15] пікірінше, мәдениетаралық қарым-қатынаста өзіндік тиімділігі жоғары адам әртүрлі жағдайларда табысты және сенімдірек қызмет етеді.

Мәдениетаралық коммуникацияның қабылданатын тиімділігін өлшеу үшін У. Гудиканст осыған ұқсас тәсілді пайдаланды [16; 17]. Мәдениетаралық коммуникацияның қабылданатын тиімділігі және мәдениетаралық қарым-қатынастағы өзіндік тиімділік сияқты конструкциялардың теориялық сәйкестігіне сүйене отырып, біз олардан бірыңғай шкала негізінде өлшеуге бағытталған диагностикалық құрал әзірледік.

Мәдениетаралық коммуникация жағдайындағы алаңдаушылық/белгісіздікті басқару теориясы

Мәдениетаралық өзара әрекеттестіктің тиімділігін нақты немен және қалай қамтамасыз етеді деген сұраққа У. Гудиканст әзірлеген алаңдаушылық/белгісіздікті басқару теориясы жауап береді [18]. Ғалымның көзқарасы бойынша, әртүрлі мәдениеттердің адамдары қарым-қатынасқа түскен кезде, олардың қарым-қатынасы белгісіздікке толы. Адамға бейтаныс адамның мінез-құлқын болжау қиын, сондықтан қарым-қатынас серіктесінің мінез-құлқын болжау мүмкіндігін арттыру және белгісіздікті азайту қарым-қатынастағы негізгі қажеттілік болып табылады. Мәдениетаралық қарым-қатынас жағдайында белгісіздік когнитивтік қауіп болса, онда үрейді эмоционалды қауіп ретінде қарастыруға болады. Белгісіздікке эмоционалды жауап болып табылатын мазасыздық тәжірибесі мәдениетаралық тиімді қарым-қатынасқа да кедергі келтіреді. Сондықтан қарым-қатынас серіктесінің мінез-құлқының болжамдылығын арттыру, белгісіздік пен алаңдаушылық деңгейін төмендету қарым-қатынастағы негізгі қажеттілік болып табылады және оның жетістілігі негізінде жатыр [1] (толығырақ 1-суретте).

У. Гудиканст сонымен қатар мәдениетаралық қарым-қатынас тиімділігінің «терең себептері» ұғымын қолданады. Олар арқылы ол жағдайдың сипаттамасын да, мәдениетаралық өзара әрекеттесу жағдайында мазасыздық пен белгісіздікті басқару мүмкіндіктерін анықтайтын коммуникаторлардың ерекшеліктерін де түсінеді. Ол «мәдениетаралық құзыреттілік» терминін қолданбайды, бірақ мәдениетаралық құзыреттіліктің интегративті моделінің құрамдас бөліктері У. Гудиканст бойынша «позитивті үміттер», «мінез-құлқын бейімдеу қабілеті», «эмпатикалық қабылдау қабілеті» және «белгісіздікпен күресу қабілеті» сияқты тиімділіктің терең себептерімен сәйкес келеді. Осылайша, біз бұл мазасыздық пен белгісіздікті басқару деп санаймыз, ол арқылы мәдениетаралық құзыреттілік мәдениетаралық коммуникацияның белгілі бір жағдайында қызметтің тиімділігін қамтамасыз етеді.

Осы болжамға сәйкес келесі гипотезалар тұжырымдалды.

Гипотеза 1. Мәдениетаралық интегративті модельдің төрт компонентінің әрқайсысы құзыреттілік (мәдениетаралық тұрақтылық, мәдениетаралық қызығушылық, этноцентризмнің болмауы және мәдениетаралық өзара әрекеттесуді басқару) шетелдік мәдени серіктеспен қарым-қатынастың қабылданған тиімділігіне және онымен өзара әрекеттесуге деген ұмтылысқа оң әсер етеді.

Гипотеза 2. Мәдениетаралық құзыреттіліктің интегративті моделінің компоненттерінің мәдениетаралық серіктеспен қарым-қатынастың қабылданған тиімділігіне және онымен өзара әрекеттесуге деген ұмтылысына әсері топаралық мазасыздық пен мәдениетаралық қарым-қатынастың қабылданатын болжамдылығы арқылы жүзеге асырылады.

1-сурет. Зерттеу гипотезаларына негізделген бастапқы үлгі

Әдістер мен материалдар

Зерттеуге 18 бен 23 жас аралығындағы Қазақстандық жоғары оқу орындарының 200-ге жуық білімгері қатысты. Педагогикалық мамандық болғандықтан респонденттердің 90 %-ы қыз балалар болды. Зерттеу Интернет желісіндегі сауалнама қызметі арқылы қашықтықтан оқыту технологиялары арқылы жүргізілді. Алдымен қатысушы әлеуметтік-демографиялық сипаттағы сұрақтарға жауап берді (жынысы, жасы және т.б.), содан кейін мәдениетаралық құзыреттіліктің интегративті сауалнамасын толтырды. Осыдан кейін респонденттерге Кореядан келген бір жыныстағы білімгермен мәдениетаралық қарым-қатынастың ойдан шығарылған жағдайын сипаттайтын мәтін ұсынылды:

«Сіз Талдықорған қаласында карантинде оқшауланған Қазақстандық шетелдік білімгерлерге көмектесуге бағытталған еріктілер жобасына қатысып жатқаныңызды елестетіп көріңіз. Сізге Ку Чин Пё/ КымЧан Ди атты білімгерді қадағалау тапсырылды. Ол Оңтүстік Корея мемлекетінен. Ол 20 жаста және заманауи еуропалық музыкаға қызығушылық танытады, сонымен қатар дәстүрлі корей тағамдарын жақсы көреді. Ол қазақ тілін жақсы біледі (үйде өзі оқыды), бірақ карантинге дейін Қазақстан Республикасына алғаш рет келді. Сіз онымен бейне байланыс арқылы сөйлесуіңіз керек» (Skype, Telegram, Instagram, Whatsapp, Googlemeet, Zoom, Microsoft Teams және т.б.). Содан кейін тиісті сауалнамалар арқылы мәдениетаралық қарым-қатынас жағдайындағы топтар арасындағы мазасыздық пен белгісіздік өлшенді. Зерттеудің соңында қатысушылар мәдениетаралық коммуникацияның

кабылданатын тиімділігін және шетелдік серіктеспен — Корей елінен келген студентпен өзара әрекеттесу ниетін бағалайтын шкалаларды толтырды.

Өлшеу техникасы.

18 мәлімдемеден тұратын мәдениетаралық құзыреттіліктің интегративті сауалнамасы (МҚИС) [3]. Әдістеме 4 кіші шкаланы қамтиды:

Мәдениетаралық тұрақтылық (адамның мәдениетаралық қарым-қатынастың стрестік жағдайларына төзімді болуына мүмкіндік беретін жеке тұлғаның қасиеттері). Мысалы: «Мен басқа мәдениеттегі адамдармен сөйлескенде, менің жүйкем шегіне жетеді».

Мәдениетаралық қызығушылық (басқа мәдениет өкілдерімен қарым-қатынас жасауға ұмтылу, мәдениетке және мәдени айырмашылықтарға қызығушылық). Мысалы: «Мен басқа мәдениет адамдарымен сөйлескенді ұнатамын».

Этноцентризмнің болмауы (мәдени әртүрлілікті құрметтеуге және қабылдауға көзқарас). Мысалы: «Мен басқа мәдениеттегі адам өзінің мәдени нормалары негізінде әрекет етсе, мен онымен араласпаймын».

Мәдениетаралық өзара әрекеттесуді басқару (мәдениетаралық қарым-қатынаста маңызды болып табылатын кең ауқымды коммуникациялық дағдыларды меңгеру). Мысалы: «Мен мәдениетаралық қарым-қатынас процесінде басқа мәдениетті түсінудің дұрыстығын тексеремін».

Респонденттерге 1 — «толық келіспеймін» және 5 — «толық келісемін» деген тұжырымдармен келісуін бағалау ұсынылды.

Топаралық мазасыздық Стефановтың топаралық мазасыздық шкаласы негізінде әзірленген 10 тармақты шкала арқылы бағаланды [19]. Негізгі сұрақ (ерлер үшін нұсқа): «Сіз ойыңызша, Ку Чин Пёмен сөйлескен кезде қандай сезімдерді сезінесіз?». Респонденттерге 10 мәлімдемеге баға беру ұсынылды. Мысалы: «Мен ренжимін» және «Мазасызданамын», әрқайсысы 7 балдық шкала бойынша 1 — «Толық келіспеймін» және 7 — «Толық келісемін».

Мәдениетаралық коммуникациядағы серіктестің атрибутивтік сенімділігі мен болжамдылығы мәдениетаралық коммуникация жағдайындағы белгісіздік тәжірибесін бағалау үшін У. Гудиканст пен Т. Нишида [16] ұсынған шкала арқылы өлшенді. Атрибутивтік сенімділік пен болжамдылықтың жоғары деңгейі белгісіздіктің төмен деңгейін білдіреді және керісінше. Техника 7 мәлімдемеден тұрады. Мысалдар (ерлер нұсқасы): «Сіз Ку Чин Пёны қаншалықты түсіне аласыз деп ойлайсыз?» және «Сіз Ку Чин Пёға нені ұнататынын және нені ұнатпайтынын қаншалықты болжауға болады деп ойлайсыз?» Респонденттерге 10 балдық шкала бойынша өз көзқарастарын бағалау ұсынылды, мұнда 1 — «Мен мүлде жасай алмаймын» және 10 — «Мен толықтай қарым-қатынас орнатамын».

Мәдениетаралық қарым-қатынастың тиімділігінің өзін-өзі бағалауы Корей мемлекетінен келген студентпен жоспарланған қарым-қатынастың қабылданатын тиімділігін бағалау үшін У. Гудиканст пен Т. Нишида [16] ұсынған шкала арқылы өлшенді. Техника 7 мәлімдемеден тұрады. Мысалдар (ерлер үшін): «Менің Ку Чин Пёмен қарым-қатынасым сәтсіздікке ұшырайды деп ойлаймын» және «Ку Чин Пёмен түсініспеушілік жағдайында да мен бірдеңе ойлап таба аламын». Респонденттерге 1 — «Толық келіспеймін» және 5 — «Толық келісемін» деген тұжырымдармен келісуін бағалау ұсынылды.

Басқа мәдениеттің серіктесімен қарым-қатынас жасау ниеті. Әдістеме респонденттің Кореядан келген студентпен жоспарланған қарым-қатынасқа қатысуын бағалауға бағытталған 6 сұрақтан тұрады. Ш. Логан, З. Стил және К. Хант ұсынған шкала негізінде әзірленген [20]. Үлгі мәлімдемелер (ерлер нұсқасы): «Ку Чин Пёмен танысқаным жақсы болар еді» және «Мен Ку Чин Пёмен сөйлесуге өте қызығамын». Респонденттерге 1 — «толық келіспеймін» және 5 — «толық келісемін» деген тұжырымдармен келісуін бағалау ұсынылды.

Нәтижелер және оларды талдау

Әдістердің психометриялық сипаттамалары Кронбах коэффициенті барлық шкалалардың жеткілікті сенімділігін көрсетеді. Модификациялық индекстерді талдауға сәйкес модельге эндогендік айнымалылардың қателіктері арасындағы байланыстар қосылды. Бұл қарым-қатынастар теориялық болжамды, өйткені топаралық мазасыздық атрибутивтік сенімділікпен және мәдениетаралық коммуникацияның болжамдылығымен теріс байланысты [16], ал шетелдік серіктеспен өзара әрекеттесуге ұмтылу коммуникация тиімділігін бағалаумен тікелей байланысты [20]. Сондай-ақ, модельді түзету шеңберінде одан статистикалық сенімсіз сілтемелер алынып тасталды және мәдениетаралық құзыреттіліктің жеке параметрлерінің алаңдаушылық пен делдалдық емес, өзара әрекеттесу ниетіне және қарым-қатынас тиімділігіне тікелей әсерін көрсететін жаңа сілтемелер қосылды. Әсерлер: а) мәдениетаралық өзара

әрекеттестікті басқару мәдениетаралық коммуникацияның тиімділігіне және б) этноцентризм, мәдениетаралық өзара әрекеттестік менеджмент және мәдениетаралық қызығушылық шетелдік студентпен өзара әрекеттесу ниетіне байланысты.

Зерттеудің бірінші гипотезасы ішінара расталды. Мәдениетаралық компетенцияның интегративті моделінің төрт компонентінің әрқайсысының мәдениетаралық коммуникациядағы серіктеспен әрекеттесу ниетіне оң әсерлері анықталды. Мәдениетаралық қызығушылықтың, мәдениетаралық тұрақтылықтың және мәдениетаралық өзара әрекеттесуді басқарудың оң әсерлері басқа мәдениеттегі серіктеспен қарым-қатынастың қабылданатын тиімділігіне анықталды. Осылайша, этноцентризмнің болмауы сияқты мәдениетаралық құзыреттіліктің құрамдас бөлігінің шетелдік серіктеспен қарым-қатынастың қабылданатын тиімділігіне оң әсерінің жоқтығын қоспағанда, біздің болжам толығымен дерлік расталды.

Екінші гипотеза да ішінара расталды. Мәдениетаралық қызығушылық пен мәдениетаралық тұрақтылықтың шетелдік серіктеспен қарым-қатынастың қабылданатын тиімділігіне және онымен өзара әрекеттесуге деген ұмтылысына әсері топаралық алаңдаушылық және мәдениетаралық коммуникацияның болжамдылығы арқылы жүзеге асады. Сондай-ақ, мәдениетаралық қарым-қатынастағы серіктестің атрибутивтік сенімділігі мен болжамдылығы мәдениетаралық қарым-қатынасты басқарудың мәдениетаралық коммуникацияның тиімділігіне қосқан үлесіне делдал болады. Мәдениетаралық өзара әрекеттесуді басқару мен шетелдік студентпен қарым-қатынасқа ұмтылу арасындағы қарым-қатынасқа топаралық мазасыздықтың делдалдық әсері табылған жоқ. Сондай-ақ этноцентризмнің жоқтығы сияқты мәдениетаралық құзыреттілік компоненті тұрғысынан екінші гипотеза толық расталмады.

Осылайша, мәдениетаралық қарым-қатынас тиімділігінің «терең себебі» (У. Гудиканст бойынша) ретінде мәдениетаралық құзыреттілік рөлін көрсеттік. Мәдениетаралық қызығушылық басқа мәдениет өкілдерімен қарым-қатынас жасауға ұмтылудан көрінеді. Басқа мәдениеттерге және жалпы мәдени айырмашылықтарға қызығушылық танытатын адамдар мәдениетаралық қарым-қатынас жағдайында аз алаңдайды. Бәлкім, бұл мәдени айырмашылықтарға қызығушылық танытатын адамдардың басқа мәдениеттер туралы көп білімінің болуы немесе кем дегенде, олар туралы белгілі бір идеялары бар деп ойлайтындығына байланысты шығар. Мұндай хабардарлық мәдениетаралық қарым-қатынас жағдайының болжамдылығын арттырады және топаралық алаңдаушылықты азайтады [19]. Топаралық мазасыздықты төмендетудің тағы бір алғы шарты топтар арасындағы ұқсастықтарды білу болып табылады [19]. Басқа мәдениеттерге қызығушылық танытатын адам, ең алдымен, қызығушылық танытпайтын адамға карағанда, әртүрлі мәдени топтар арасындағы ұқсастықтардың болуына жиі кездеседі және ықтималдықтың жоғары дәрежесімен олардың мәдениетаралық жағдайда байланыс болуын болжайды. Мәдениетаралық өзара әрекеттесуге дайындық үшін мәдениетаралық қызығушылықтың рөлі өте маңызды. Мәдениетаралық құзыреттілікті дамытуға әртүрлі араласулардың үлесін мета-талдау нәтижелері [21] көрсеткендей, мәдениетаралық оқытудың ең үлкен әсері қарым-қатынас пен дамудың табиғи және аз бақыланатын ортасында байқалады. Мұндай орта үшін орталық мәселе — мотивация, оның негізі басқа мәдениеттерге қызығушылық.

Мәдениетаралық тұрақтылық — мәдениетаралық қарым-қатынас жағдайындағы эмоционалды тұрақтылықтың жалпы қасиеттерінің көрінісі. Адамның эмоционалды тұрақтылығы көңіл-күйдің біркелкілігімен, оптимизмімен, байсалдылығымен, кінәлі сезімдерден арылуымен және т.б. сипатталады [22]. Мұндай адам мәдениетаралық қарым-қатынаста үлкен атрибутивтік сенімді және аз алаңдаушылықты сезінеді. Нәтижесінде ол шетелдік серіктеспен қарым-қатынасқа оң көзқараспен қарайды және оның тиімділігін жоғары бағалайды. Қарым-қатынас дағдыларының кең спектріне ие болу (мәдениетаралық өзара әрекеттестікті басқару) қарым-қатынас серіктесінің үлкен болжамдылығын қамтамасыз етеді. Мәдениетаралық қарым-қатынас дағдыларының көпшілігі басқа мәдениеттің адамының мінез-құлқын болжай білуден тұрады. Дегенмен, мәдениетаралық құзыреттіліктің осы құрамдас бөлігінің мәдениетаралық қарым-қатынаста серіктеспен өзара әрекеттесу ниетіне және оның тиімділігін бағалауға әсері топаралық алаңдаушылықпен делдалды емес. Мүмкін, бұл мәдениетаралық өзара әрекеттесуді басқару тек мәдениетаралық коммуникацияның болжамдылығына ықпал ететіндігімен байланысты. Мәдениетаралық құзыреттіліктің бұл құрамдас бөлігі болып жатқан жағдайды когнитивті талдауға бағытталған (мысалы, «Мен мәдениетаралық қарым-қатынас процесінде басқа мәдениетті түсінудің дұрыстығын тексеремін») және сондықтан аффективті болып табылатын белгісіздіктің көрінісі алаңдаушылыққа ықпал етпейді [23].

Мәдениетаралық құзыреттіліктің басқа компоненттерінен айырмашылығы, этноцентризмнің болмауының теориялық болжамды әсерлері табылған жоқ. Бір қарағанда, бұл факт этноцентризмнің мәдениетаралық коммуникациядағы рөлі туралы теориялық идеяларға қайшы келеді [24]. Алайда, топаралық мазасыздық теориясына сәйкес [19], өз мәдениетінің басқалардан артықшылығын сезіну ретінде түсіндіретін этноцентризм келесі түрде әрекет етеді. Өзгелерге қатысты артықшылық сезімін бастан кешіретін адамдар олармен қарым-қатынас жасау туралы алаңдаушылықты/мазасыздықты бастан кешіреді, өйткені олар өздерінің мәдени тиімділігіне деген стереотиптік қатынасқа байланысты жағымсыз қасиеттерге ие. Шамасы, бұл фактордың әсері зерттеу шарттарымен бейтараптандырылды: қарым-қатынас серіктесі көмекке мұқтаж студент (яғни, тең) ретінде қабылданды, бұл этноцентризмнің топаралық алаңдаушылық пен белгісіздікке ықтимал үлесін азайтты.

Сонымен бірге этноцентризм мен мәдениетаралық өзара әрекеттестікті басқарудың жоқтығының ашылған тікелей әсерлері У. Гудиканстың алаңдаушылық/белгісіздікті басқару теориясы [18] мәдениетаралық коммуникацияның тиімділігін түсіндіретін жалғыз әмбебап тұжырымдама ретінде әрекет ете алмайтынын көрсетеді. Дегенмен, алынған нәтижелер бұл теория мәдениетаралық өзара әрекеттестіктің тиімділігін қамтамасыз ету механизмін талдауда жақсы түсіндірме үлгісі болып табылады деген болжамды сенімді түрде растайды.

Қорытынды

Бірқатар шектеулерге байланысты нақтылауды және одан әрі түсіндіруді қажет етеді. Біріншіден, бұл зерттеу корреляциялық болып табылады, сондықтан қарым-қатынас бағыты туралы барлық болжамдар (теориялық тұрғыдан негізделген болса да) эксперименталды түрде тексерілуі керек. Екіншіден, біз мәдениетаралық коммуникацияның ойдан шығарылған жағдайын және сәйкесінше оның субъективті тиімділігін зерттедік. Осылайша, зерттеу нәтижелері нақты қарым-қатынас жағдайында растауды талап етеді. Үшіншіден, шектеу жалпы жиынтықты көрсетпейтін іріктеумен байланысты. Демографиялық көрсеткіштердің бақылауға алынғанына қарамастан, болашақ зерттеулерде әртүрлі сипаттамаларға, соның ішінде жынысына, әлеуметтік және жасына сәйкес теңдестірілген үлгілерді пайдалану қажет.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Leung K. Intercultural Competence / K. Leung, S. Ang, M.L. Tan // Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior. — 2014. — Vol. 1. — P. 489—519. DOI: 10.1146/annurev-orgpsych-031413-091229
- 2 Khukhlaev O.E. Comprehensive Model of Intercultural Competence: Theoretical Substantiation / O.E. Khukhlaev, V.V. Gritsenko, O.S. Pavlova, N.V. Tkachenko, S.A. Usubian, V.A. Shorokhova // RUDN Journal of Psychology and Pedagogics. — 2020. — Vol. 1(17). — P. 13—28. DOI: 10.22363/2313-1683-2020-17-1-13-28
- 3 Хухлаев О.Е. Разработка и адаптация методики «Интегративный опросник межкультурной компетентности» / О.Е. Хухлаев, В.В. Гриценко, А.В. Макачук, Павлова, Н.В. Ткаченко, Ш.А. Усубян, В.А. Шорохова // Психология. Журн. Высшей школы экономики. — 2021. — Т. 18. — № 1.
- 4 Ang S. Cultural Intelligence: Its Measurement and Effects on Cultural Judgment and Decision Making, Cultural Adaptation and Task Performance / S. Ang, L. Van Dyne, C. Koh, K.Y. Ng, K.J. Templer, C. Tay, N.A. Chandrasekar // Management and Organization Review. — 2007. — Vol. 3(3). — P. 335—371. DOI: 10.1111/j.1740-8784.2007.00082.x
- 5 Spitzberg B., Cupach W. Interpersonal skills / M. Knapp, J. Daly. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications Ltd. — 2011. — P. 481—524.
- 6 Gudykunst W.B. Applying anxiety/uncertainty management (AUM) Theory to intercultural adjustment training / W.B. Gudykunst // International Journal of Intercultural Relations. — 1998. — Vol. 2(22). — P. 227—250. DOI: 10.1016/S0147-1767(98)00005-4
- 7 Gudykunst W.B., Shapiro R.B. Communication in everyday interpersonal and intergroup encounters / W.B. Gudykunst, R.B. Shapiro // International Journal of Intercultural Relations. — 1996. — Vol. 1(20). — P. 19—45. DOI: 10.1016/0147-1767(96)00037-5
- 8 Simkhovych D. The relationship between intercultural effectiveness and perceived project team performance in the context of international development / D. Simkhovych // International Journal of Intercultural Relations. — 2009. — Vol. 5 (33). — P. 383—390. DOI: 10.1016/j.ijintrel.2009.06.005
- 9 Ting-Toomey S., Dorjee T. Intercultural and intergroup communication competence: Toward an integrative perspective // Communication Competence. Publisher: De Gruyter Mouton / Annegret F. Hannawa & Brian H. Spitzberg. — 2015. — P. 503—538
- 10 Whaley A.L., Davis K.E. Cultural Competence and Evidence-Based Practice in Mental Health Services: A Complementary Perspective / A.L. Whaley, K.E. Davis // American Psychologist. — 2007. — Vol. 6(62). — P. 563—574. DOI: 10.1037/0003-066X.62.6.563

- 11 Cui G., Awa N.E. Measuring intercultural effectiveness: An integrative approach / G. Cui, N.E. Awa // *International Journal of Intercultural Relations*. — 1992. — Vol. 16(3). — P. 311—326. DOI: 10.1016/0147-1767(92)90043-t
- 12 Abe H., Wiseman R.L. A cross-cultural confirmation of the dimensions of intercultural effectiveness / H. Abe, R.L. Wiseman // *International Journal of Intercultural Relations*. — 1983. — Vol. 1(7). — P. 53—67. DOI:10.1016/0147-1767(83)90005-6
- 13 Kabir R.S., Sponseller A.C. Interacting With Competence: A Validation Study of the Self-Efficacy in Intercultural Communication Scale-Short Form / R.S. Kabir, A.C. Sponseller // *Frontiers in Psychology*. — 2020. — Vol. 11. — P. 1—15. DOI: 10.3389/fpsyg.2020.02086
- 14 Peterson J.C. Self-Efficacy in Intercultural Communication: The Development and Validation of a Sojourners' Scale / J.C. Peterson, T. Milstein, Y.W. Chen, M. Nakazawa // *Journal of International and Intercultural Communication*. — 2011. — Vol. 4(4). — P. 290—309. DOI:10.1080/17513057.2011.602476
- 15 Zimmermann J. The development of multicultural effectiveness in international student mobility / J. Zimmermann, H. Greischel, K. Jonkmann // *Higher Education*. — 2020. DOI: 10.1007/s10734-020-00509-2
- 16 Gudykunst W.B., Nishida T. Anxiety, uncertainty, and perceived effectiveness of communication across relationships and cultures / W.B. Gudykunst, T. Nishida // *International Journal of Intercultural Relations*. — 2001. — Vol. 1(25). — P. 55—71. DOI:10.1016/S0147-1767(00)00042-0
- 17 Hubbert K.N. Intergroup communication over time / K.N. Hubbert, W.B. Gudykunst, S.L. Guerrero // *International Journal of Intercultural Relations*. — 1999. — Vol. 1(23). — P. 13—46. DOI: 10.1016/S0147-1767(98)00024-8
- 18 Gudykunst W.B. A model of uncertainty reduction in intercultural encounters // *Journal of Language and Social Psychology*. — 1985. — Vol. 2(4). — P. 79—98. DOI: 10.1177/0261927X8500400201
- 19 Stephan W.G., Stephan C.W. Intergroup Anxiety / W.G. Stephan, C.W. Stephan // *Journal of Social Issues*. — 1985. — Vol. 3(41). — P. 157—175. DOI: 10.1111/j.1540-4560.1985.tb01134.x
- 20 Logan S. Investigating the Effect of Anxiety, Uncertainty and Ethnocentrism on Willingness to Interact in an Intercultural Communication / S. Logan, Z. Steel, C. Hunt // *Journal of Cross-Cultural Psychology*. — 2015. — Vol. 1. — P. 39—52. DOI: 10.1177/0022022114555762
- 21 Zhang X., Zhou M. Interventions to promote learners' intercultural competence: A meta-analysis / X. Zhang, M. Zhou // *International Journal of Intercultural Relations*. — 2019. — Vol. 71. — P. 31—47. DOI: 10.1016 / j.ijintrel.2019.04.00
- 22 Chaturvedi M., Chander R. Development of emotional stability scale / M. Chaturvedi, R. Chander // *Industrial Psychiatry Journal*. — 2010. — Vol. 1(19). — P. 37—40. DOI: 10.4103 / 0972-6748.77634
- 23 Stephan W.G. Anxiety in intergroup relations: A comparison of anxiety/ uncertainty management theory and integrated threat theory / W.G. Stephan, C.W. Stephan, W.B. Gudykunst // *International Journal of Intercultural Relations*. — 1999. — Vol. 4(23). — P. 613—628. DOI: 10.1016 / S0147-1767 (99) 00012-7
- 24 Capell J. The Relationship Between Cultural Competence and Ethnocentrism of Health Care Professionals / J. Capell, E. Dean, G. Veenstra // *Journal of Transcultural Nursing*. — 2008. — Vol. 2(19). — P. 121—125. DOI:10.1177/1043659607312970

Г.К. Турабай

Использование информационных технологий в формировании межкультурной коммуникативной компетенции студентов начальных классов

Цель статьи — представить результаты исследования компетентности межкультурного общения как предиктора эффективного межкультурного взаимодействия. Механизм достижения этого эффекта в настоящее время недостаточно изучен. В исследовании приняли участие около 200 студентов казахстанских вузов в возрасте от 18 до 23 лет. 90 % респондентов составили женщины, ввиду педагогической специальности. Использовались такие методы, как интегративный опросник компетенций межкультурной коммуникации; шкала тревожности между группами У. Стефана; измерение атрибутивной уверенности и предсказуемости; самооценка эффективности межкультурной коммуникации и стремление к взаимодействию с партнёром другой культуры. Все шкалы были изменены для исследовательских целей. Проверка теоретической модели проводилась путём анализа. В межкультурном общении построена интегративная модель компонентов межкультурной компетенции, которая существенно влияет на особенности взаимодействия с партнёром и самооценку его эффективности. Также показано влияние факторов межкультурной компетентности, таких как «межкультурный интерес» и «межкультурная устойчивость», на воспринимаемую эффективность отношений с межкультурным партнёром и стремление к взаимодействию с ним, опосредованное тревогой между группами и предсказуемостью межкультурных отношений.

Ключевые слова: межкультурно-коммуникативная компетенция, этноцентризм, межкультурная коммуникация, эффективность коммуникации, межгрупповая тревожность, неопределённость.

G.K. Turabay

Using information technologies in formation of intercultural communicative competence of primary school students

The purpose of the article is to present the results of the study of the competence of intercultural communication as a predictor of effective intercultural interaction. The mechanism of achieving this effect is currently insufficiently studied. About 200 students of Kazakhstani universities aged from 18 to 23 years old took part in the study. Being a teaching profession, 90 % were women. Methods such as an integrative questionnaire of intercultural communication competencies, a scale of anxiety between U. Stefan's groups, measurement of attributive confidence and predictability, self-assessment of the effectiveness of intercultural communication and the desire to interact with a partner of another culture were used. All scales have been modified for research purposes. Verification of the theoretical model was carried out by analysis. In intercultural communication, an integrative model of the components of intercultural competence is built, which significantly affects the features of interaction with a partner and self-assessment of its effectiveness. It also shows the influence of factors of intercultural competence, such as "intercultural interest" and "intercultural stability", on the perceived effectiveness of relations with an intercultural partner and the desire to interact with him, mediated by anxiety between groups and the predictability of intercultural relations.

Keywords: intercultural-communicative competence, ethnocentrism, intercultural communication, communication effectiveness, intergroup anxiety, uncertainty.

References

- 1 Leung K., Ang S., & Tan M.L. (2014). Intercultural Competence. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 1, 489—519. DOI: 10.1146/annurev-orgpsych-031413-091229
- 2 Khukhlaev O.E., Gritsenko V.V., Pavlova O.S., Tkachenko N.V., Usubian S.A., & Shorokhova V.A. (2020). Comprehensive Model of Intercultural Competence: Theoretical Substantiation. *RUDN Journal of Psychology and Pedagogics*, 1(17), 13—28. DOI: 10.22363/2313-1683-2020-17-1-13-28
- 3 Khukhlaev, O.E., Gritsenko, V.V., Makarchuk, A.V., Pavlova, O.S., Tkachenko, N.V., Usubian, Sh.A., & Shorokhova, V.A. (2021). Razrabotka i adaptatsiia metodiki «Integrativnyi oprosnik mezhekulturnoi kompetentnosti» [Development and adaptation of the methodology "Integrative Questionnaire of Intercultural Competence"]. *Psikhologiiia. Zhurnal Vyssei shkoly ekonomiki — Psychology. Journal of the Higher School of Economics*, 18, 1 [in Russian].
- 4 Ang S., Van Dyne L., Koh C., Ng K.Y., Templer K.J., Tay C., & Chandrasekar N.A. (2007). Cultural Intelligence: Its Measurement and Effects on Cultural Judgment and Decision Making, Cultural Adaptation and Task Performance. *Management and Organization Review*, 3(3), 335—371. DOI: 10.1111/j.1740-8784.2007.00082.x
- 5 Spitzberg B., & Cupach W. Interpersonal skills (2011). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications Ltd. P. 481—524.
- 6 Gudykunst W.B. (1998). Applying anxiety/uncertainty management (AUM) Theory to intercultural adjustment training. *International Journal of Intercultural Relations*, Vol. 2(22), 227—250. DOI: 10.1016/S0147-1767(98)00005-4
- 7 Gudykunst W.B., & Shapiro R.B. (1996). Communication in everyday interpersonal and intergroup encounters. *International Journal of Intercultural Relations*, 1(20), 19—45. DOI: 10.1016 / 0147-1767 (96) 00037-5
- 8 Simkhovych D. (2009). The relationship between intercultural effectiveness and perceived project team performance in the context of international development. *International Journal of Intercultural Relations*, 5 (33), 383—390. DOI: 10.1016/j.ijintrel.2009.06.005
- 9 Ting-Toomey S., & Dorjee T. (2015). Intercultural and intergroup communication competence: Toward an integrative perspective. *Communication Competence*. Publisher: De Gruyter Mouton. P. 503—538.
- 10 Whaley A.L., & Davis K.E. (2007). Cultural Competence and Evidence-Based Practice in Mental Health Services: A Comprehensive Perspective. *American Psychologist*, 6(62), 563—574. DOI: 10.1037/0003-066X.62.6.563
- 11 Cui G., & Awa N.E. (1992). Measuring intercultural effectiveness: An integrative approach. *International Journal of Intercultural Relations*, 16(3), P. 311—326. DOI: 10.1016/0147-1767(92)90043-t
- 12 Abe H., & Wiseman R.L. (1983). A cross-cultural confirmation of the dimensions of intercultural effectiveness. *International Journal of Intercultural Relations*, 1(7), 53—67. DOI:10.1016/0147-1767(83)90005-6
- 13 Kabir R.S., Sponseller A.C. (2020) Interacting With Competence: A Validation Study of the Self-Efficacy in Intercultural Communication Scale-Short Form. *Frontiers in Psychology*, 11, 1—15. DOI: 10.3389/fpsyg.2020.02086
- 14 Peterson J.C., Milstein T., Chen Y.W., & Nakazawa M. (2011). Self-Efficacy in Intercultural Communication: The Development and Validation of a Sojourners' Scale. *Journal of International and Intercultural Communication*, 4(4), 290—309. DOI:10.1080/17513057.2011.602476
- 15 Zimmermann J., Greischel H., & Jonkmann K. (2020). The development of multicultural effectiveness in international student mobility. *Higher Education*. DOI: 10.1007/s10734-020-00509-2

- 16 Gudykunst W.B., & Nishida T. (2001). Anxiety, uncertainty, and perceived effectiveness of communication across relationships and cultures. *International Journal of Intercultural Relations*, 1(25), 55—71. DOI:10.1016/S0147-1767(00)00042-0
- 17 Hubbert K.N., Gudykunst W.B., & Guerrero S.L. (1999). Intergroup communication over time. *International Journal of Intercultural Relations*, 1(23), 13—46. DOI: 10.1016/S0147-1767(98)00024-8
- 18 Gudykunst W.B. (1985). A model of uncertainty reduction in intercultural encounters. *Journal of Language and Social Psychology*, 2(4), 79—98. DOI: 10.1177/0261927X8500400201
- 19 Stephan W.G., & Stephan C.W. (1985). Intergroup Anxiety. *Journal of Social Issues*, 3(41), 157—175. DOI: 10.1111/j.1540-4560.1985.tb01134.x
- 20 Logan S., Steel Z., & Hunt C. (2015). Investigating the Effect of Anxiety, Uncertainty and Ethnocentrism on Willingness to Interact in an Intercultural Communication. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 1, 39—52. DOI: 10.1177/0022022114555762
- 21 Zhang X., & Zhou M. (2019). Interventions to promote learners' intercultural competence: A meta-analysis. *International Journal of Intercultural Relations*, 71, 31—47. DOI: 10.1016 / j.ijintrel.2019.04.00
- 22 Chaturvedi M., & Chander R. (2010). Development of emotional stability scale. *Industrial Psychiatry Journal*, 1(19), 37—40. DOI: 10.4103 / 0972-6748.77634
- 23 Stephan W.G., Stephan C.W., & Gudykunst W.B. (1999). Anxiety in intergroup relations: A comparison of anxiety/ uncertainty management theory and integrated threat theory. *International Journal of Intercultural Relations*, 4(23), 613—628. DOI: 10.1016 / S0147-1767 (99) 00012-7
- 24 Capell J., Dean E., & Veenstra G. (2008). The Relationship Between Cultural Competence and Ethnocentrism of Health Care Professionals. *Journal of Transcultural Nursing*, 2(19), 121—125. DOI:10.1177/1043659607312970